

ENDOKRINNÍ SOUSTAVA

orgány smíšeného původu

Mgr. Katarína Chalásová, PhD.
katarina.chalaso@gmail.com

Larvální vývoj

Metamorfóza

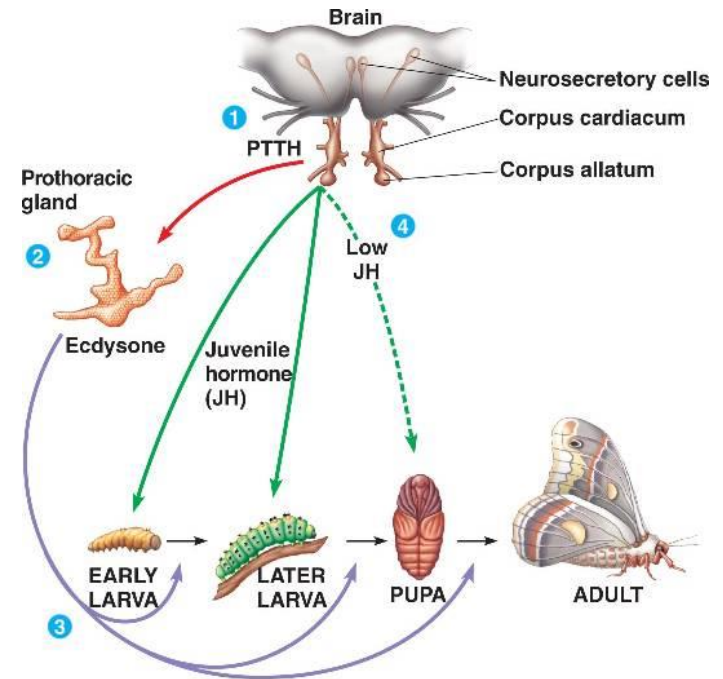
- řízená hormony
- dle stavu organismu a prostředí

➤ hmyz:

- corpus allatum → juvenilní hormon → zabraňuje metamorfóze
- vnější podmínky → corpus allatum → prothorakotropní hormon → uvolňování ekdyzonu z prothorakální žlázy → metamorfóza

➤ žába:

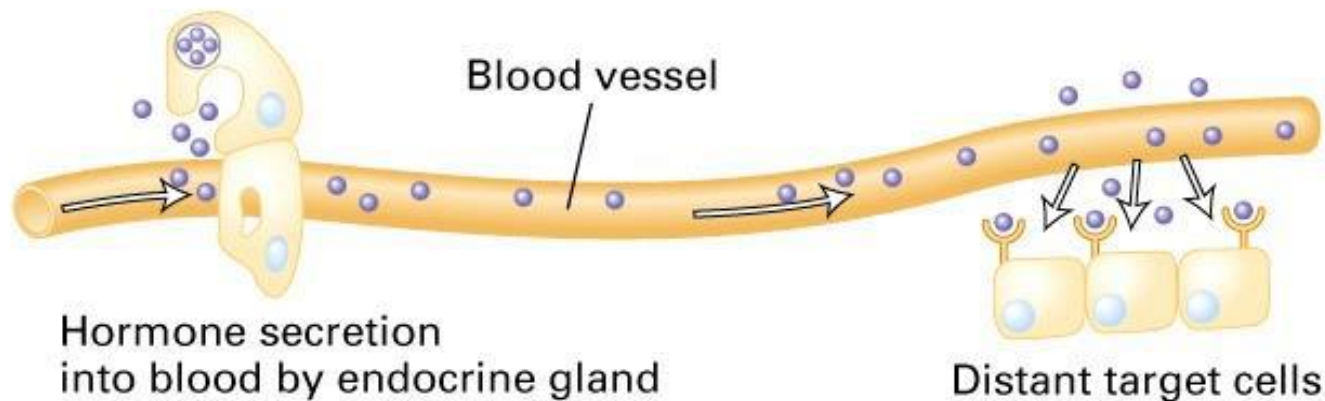
- metamorfóze brání prolaktin
- hypotalamus → adenohipofýza → TSH → štítná žláza → tyroxin

Endokrinní žlázy u člověka

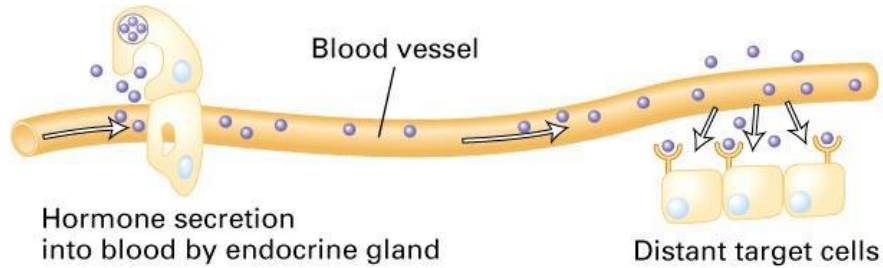
- orgány určeny pro tvorbu hormonů
- v různých částech těla, různý původ
- bez speciálních vývodů na povrch – produkty přímo do krve
  - ↳ endokrinní signalizace
- endokrinologie

(a) Endocrine signaling

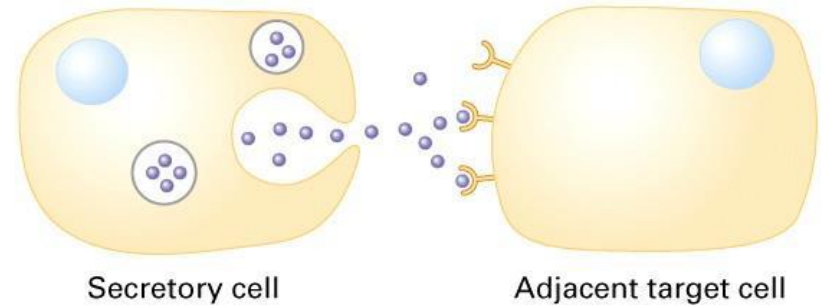

Endokrinní žlázy u člověka

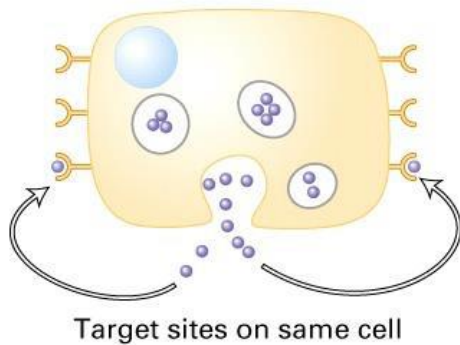
(a) Endocrine signaling

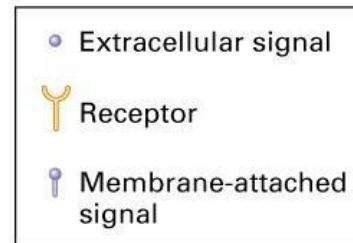
(b) Paracrine signaling

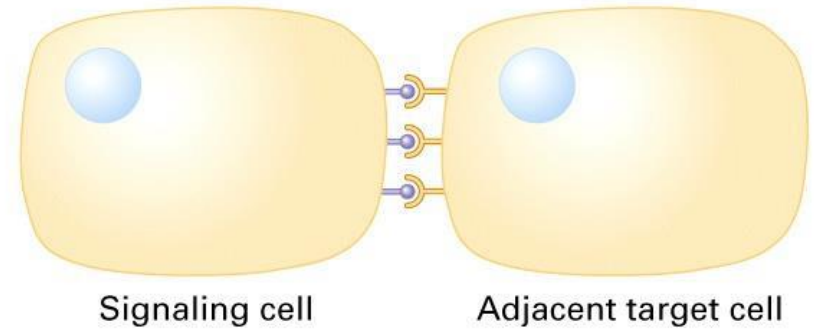
(c) Autocrine signaling

Key:

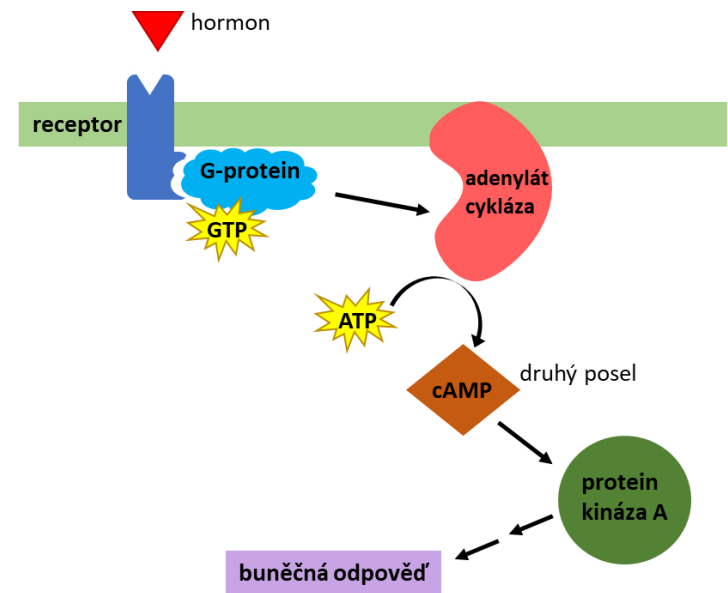
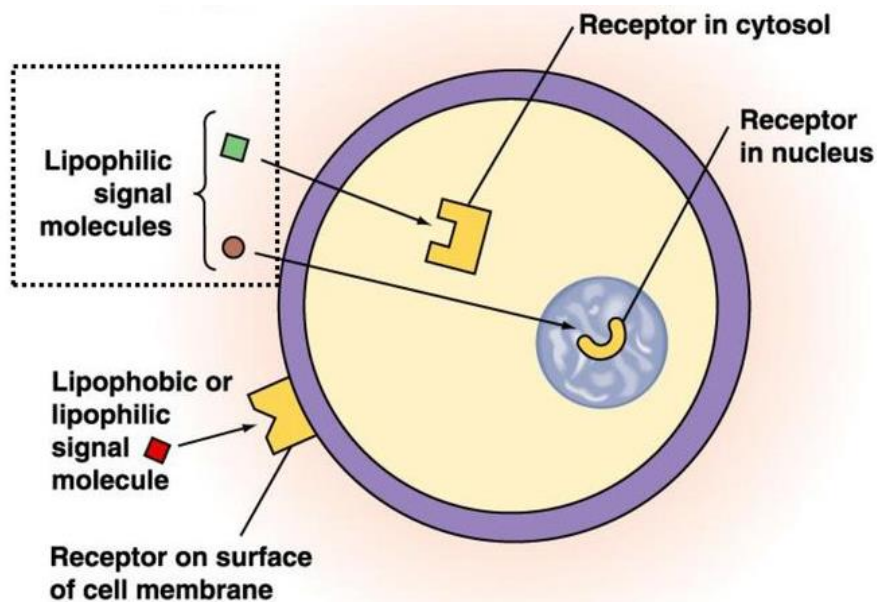

(d) Signaling by plasma membrane-attached proteins

Endokrinní žlázy u člověka

- **hormony** = role chemických posílů
  - chemicky hlavně proteiny, peptidy nebo steroidy
- buněčná signalizace:
  - hormon + specifický receptor → kaskáda procesů v buňce → změna exprese 1 nebo více genů → reakce

Endokrinní žlázy u člověka

Hormony podle způsobu účinku:

1. regulační hormony (*hypotalamus, hypofýza, -tropní h.*)
2. hormony s přímým účinkem na tkáně a orgány (*kt. nejsou endokrinní*)
3. tkáňové hormony (difusní endokrinní systém):

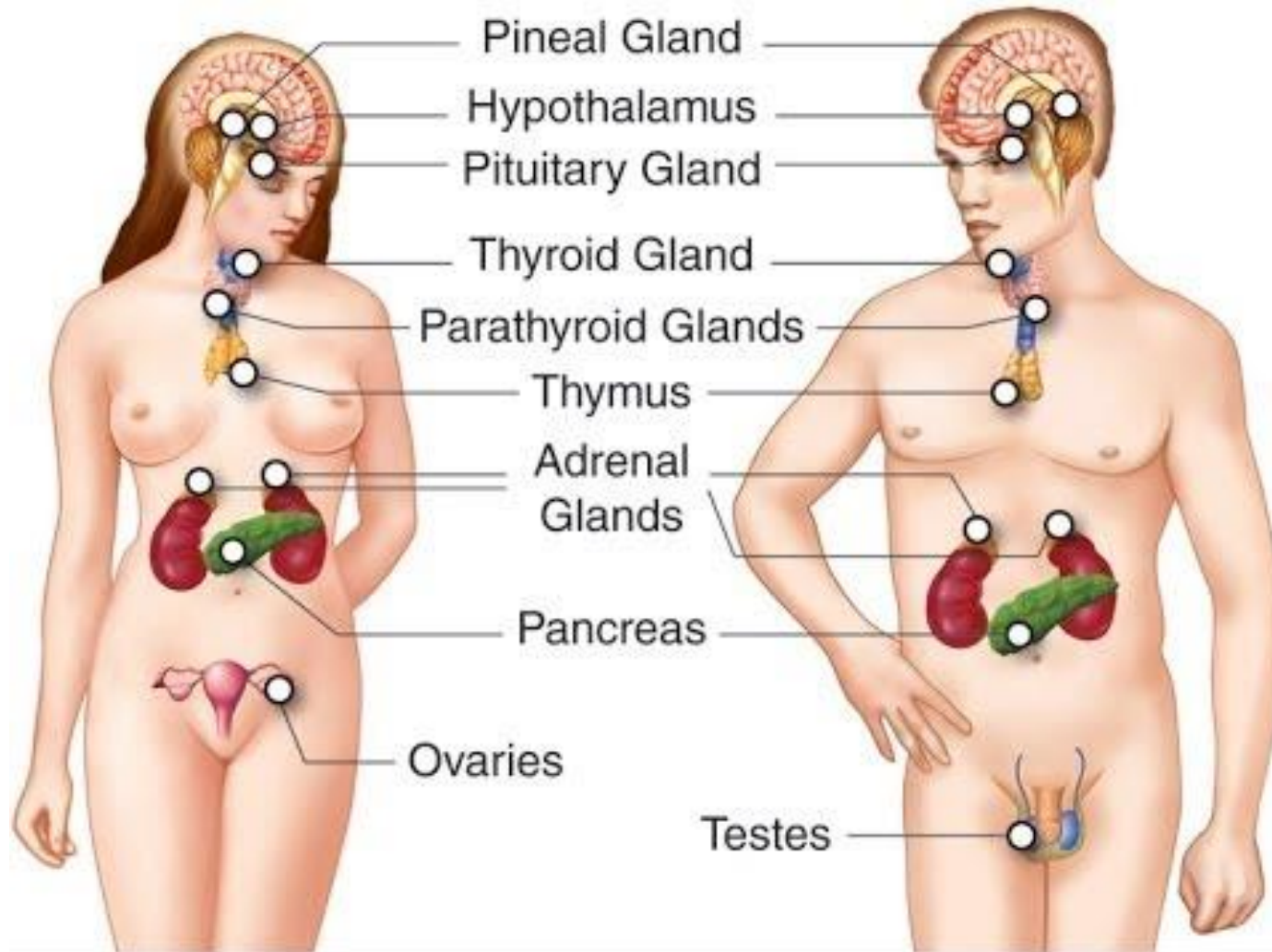

Endokrinní žlázy u člověka

- **gastrin**
  - *místo sekrece: žaludeční sliznice*
  - *účinek: spouští sekreci žaludečních šťáv*
- **sekretin**
  - *místo sekrece: tenké střevo*
  - *účinek: stimuluje slinivku k tvorbě pankreatické šťávy*
- **renin**
  - *místo sekrece: ledviny*
  - *účinek: reguluje přívod krve do ledvin*
- **erythropoetin**
  - *místo sekrece: ledviny*
  - *účinek: stimuluje tvorbu erytrocytů*

Endokrinní žlázy u člověka

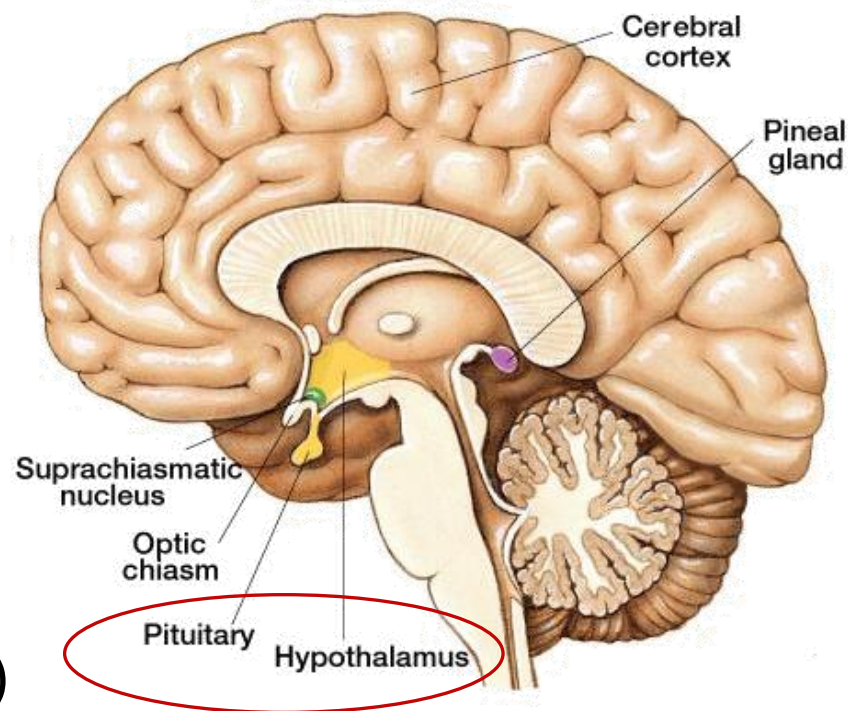

A) Hypotalamus-hypofýza

- „ředitelství“ ES, spojení s NS
- Hypotalamus koordinuje funkce nervového systému, limbického systému, imunity a endokrinních žláz
  - ↳ udržování homeostázy

Funkce:

- řízení hypofýzy
  - liberiny (↑ sekreci)
  - statiny (↓ sekreci)
- produkce hormonů (ADH, O_x)

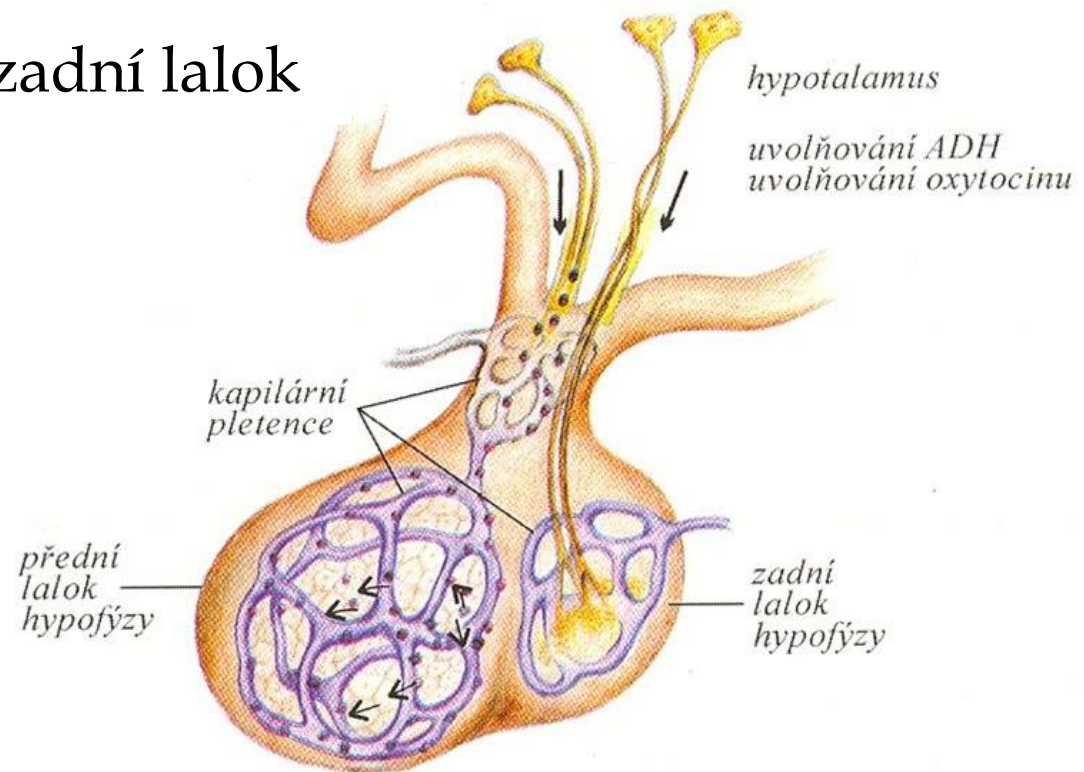
A) Hypotalamus-hypofýza

- „ředitelství“ ES, spojení s NS

- Hypofýza:

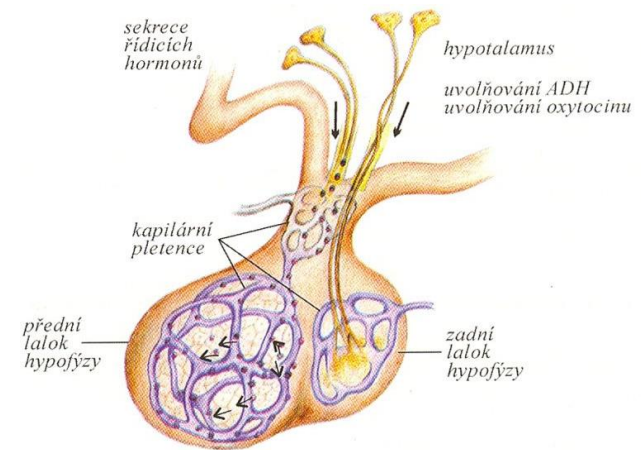
- a) adenohypofýza = přední lalok

- b) neurohypofýza = zadní lalok

A) Hypotalamus-hypofýza

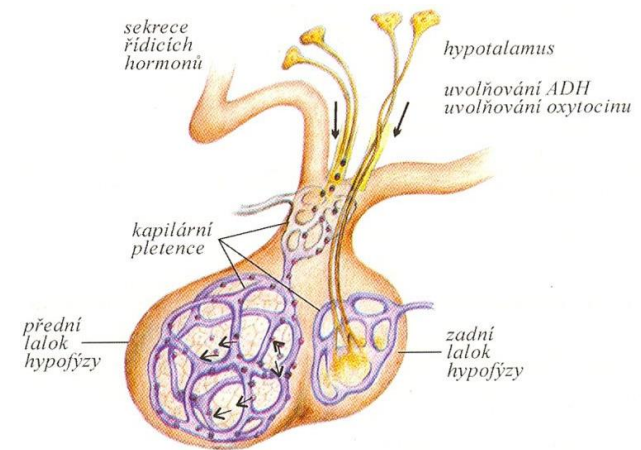
a) adenohypofýza = přední lalok

- **somatotropin** (STH) = růstový h. - $\uparrow$ IGF-1 v játrech
- **prolaktin** = laktogenní h. - růst ml. žlázy, laktace, $\downarrow$ menzes
- **adrenokortikotropní h.** (ACTH) - stimuluje kůru nadledvin
- **tyreotropní h.** = tyreotropin (TSH) - stimuluje štítní žlázu
- **folikulostimulační** = folitropin (FSH) - růst folikulů, pohl.bb
- **luteinizační** = luteotropin (LH) - pohl. hormony, ovulace
- **choriový gonadotropin** (hCG) - udržuje žluté tělísko

A) Hypotalamus-hypofýza

b) neurohypofýza = zadní lalok

○ antidiuretický h = vazopresin (ADH)

- udržení stálého objemu tekutin v těle
- akvaporíny v ledvině → ↑ zpět. vstřebávání = omezuje vylučování → ↓ objem moči → ↑ osmolaritu moči
- alkohol ↓ ADH (riziko dehydratace); *diabetes insipidus* (viz dále)

○ oxytocin – uplatňuje se v závěru těhotenství

- stimuluje stahy svalstva dělohy, výdej MM (laktace)
- vztah matka-dítě, hormon lásky a důvěry

A) Hypotalamus-hypofýza

- ↓ hladiny ADH → **diabetes insipidus**
  - neschopnost zadržet vodu v organismu
  - diuréza až 15l / den = *polyurie*
  - zvýšená žízeň = *polydipsie* (pokud ne → dehydratace)
  - nízká osmolarita moči, vysoká osmolarita plazmy
  - může být centrální, nebo renální (neschopnost reagovat na ADH)

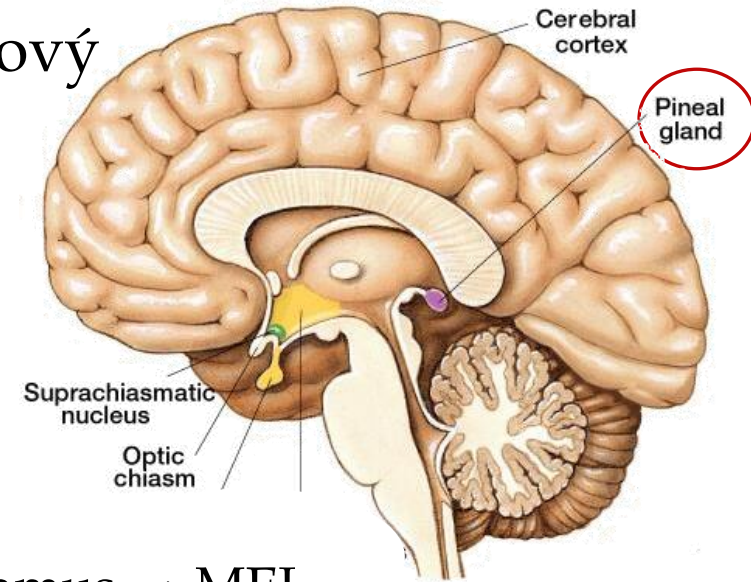
A) ~~Hypotalamus-hypofýza~~

★ **epifýza** = šišinka = nadvěsek mozkový

- součást epitalamu mezimozku

○ **melatonin** (MEL)

- hormon spánku
- nejvyšší hladiny v noci
- světlo dopadající do oka → hypotalamus → MEL
- věkem se snižuje → nespavost

| ★ Spánek

Spali jste dnes dobře?

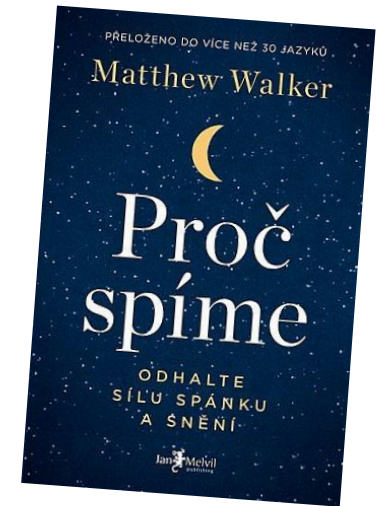

★ Spánek

Proč nespíme?

Spíte-li v noci pravidelně méně než šest hodin:

- oslabený imunitní systém
- vyšší riziko onemocnění určitými druhy rakoviny
- vyšší riziko rozvinutí Alzheimerovy choroby
- narušení hladin cukru v krvi
- větší riziko ucpání a kornatění cév (CVD, mrtvice, infarkt)
- vyšší riziko vzniku psychiatrických poruch (deprese, úzkosti a sebevražedné tendence)
- vyšší hladina hormonu navozujícího pocit hladu

„vyspím se až v hrobě“

★ Spánek

Proč spíme?

- když spíte, nemůžete obstarávat potravu, nemůžete se socializovat, nemůžete hledat partnera a množit se, nemůžete pečovat o své potomky a chránit je, jste snadnou kořistí pro predátory
- spí každý doposud prostudovaný živočišný druh
- vliv spánku na:
  - schopnost učení, pamatování a logické rozhodování, psychické zdraví, různé emoce, imunitní systém, riziko infekce, chuť k jídlu, mikrobiom, krevní tlak ...

| ★ Spánek

Jak spíme?

- kdy chcete spát nebo bdít, se řídí dvěma hlavními faktory:
  1. signál vysílaný vnitřním hodinovým strojem nastaveným na dvacet čtyři hodin
  2. chemická látka, která se hromadí ve vašem mozku a vytváří „puzení ke spánku“

★ Spánek

Jak spíme?

1. signál vysílaný vnitřním hodinovým strojem nastaveným na dvacet čtyři hodin – **cirkadiánní rytmus**
  - vnitřní hodiny = suprachiasmatické jádro
  - vysílají svůj signál ke všem orgánům – pomocí melatoninu
  - objev 1729 u rostliny *citlivka stydlivá*
  - u lidí – 1938 experiment v Mamutí jeskyni v Kentucky
    - a) vlastní endogenní cirkadiánní rytmus
    - b) rytmus není přesně 24hodinový, ale přibližně (circa)
  - každých 24 hodin vystoupá a poklesne nehledě na to, jestli jste spali, nebo ne
  - výrazná variabilita – noční sovy vs ranní skřivani

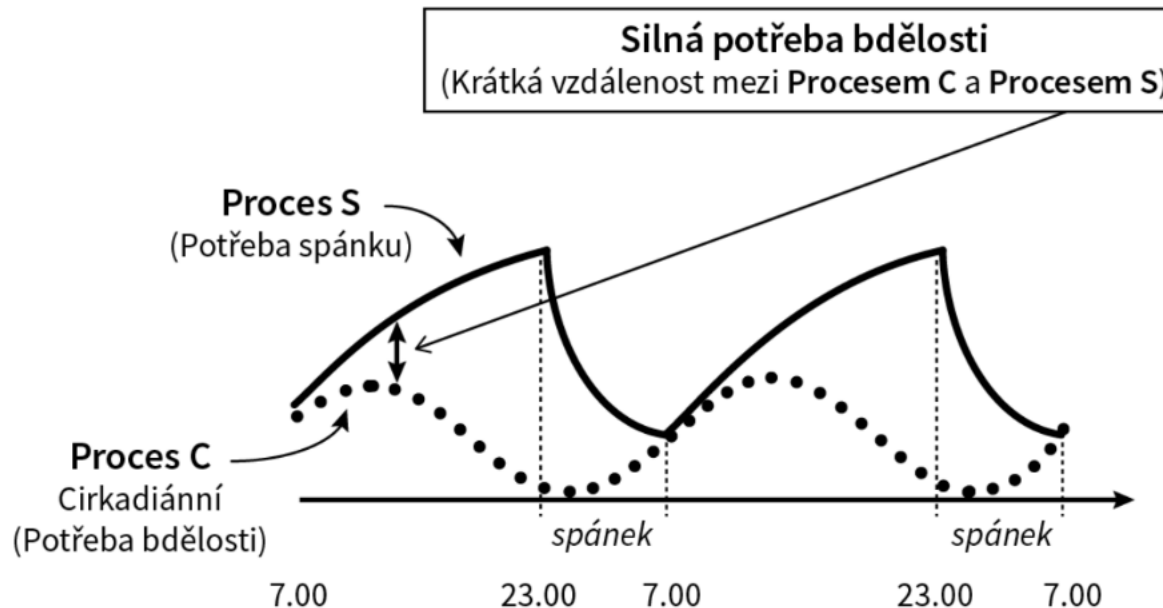
★ Spánek

Jak spíme?

2. chemická látka, která se hromadí ve vašem mozku a vytváří „puzení ke spánku“ – **hromadění adenosinu**
- čím déle jste vzhůru, tím více adenosinu v sobě nahromadíte
  - zvýšená koncentrace adenosinu = spánkový tlak (po 12 – 16 hod)
  - v spánku se adenosin odbourává
  - možnost uměle ho umlčet kofeinem – nasedá na jeho receptory
    - ↳ hladina dosáhne nejvyššího bodu zhruba třicet min po pozření
    - ↳ „poločas rozpadu“ je v průměru pět až sedm hodin
    - ↳ po odbourání přichází „kofeinový dojezd“ (adenosin si počkal)

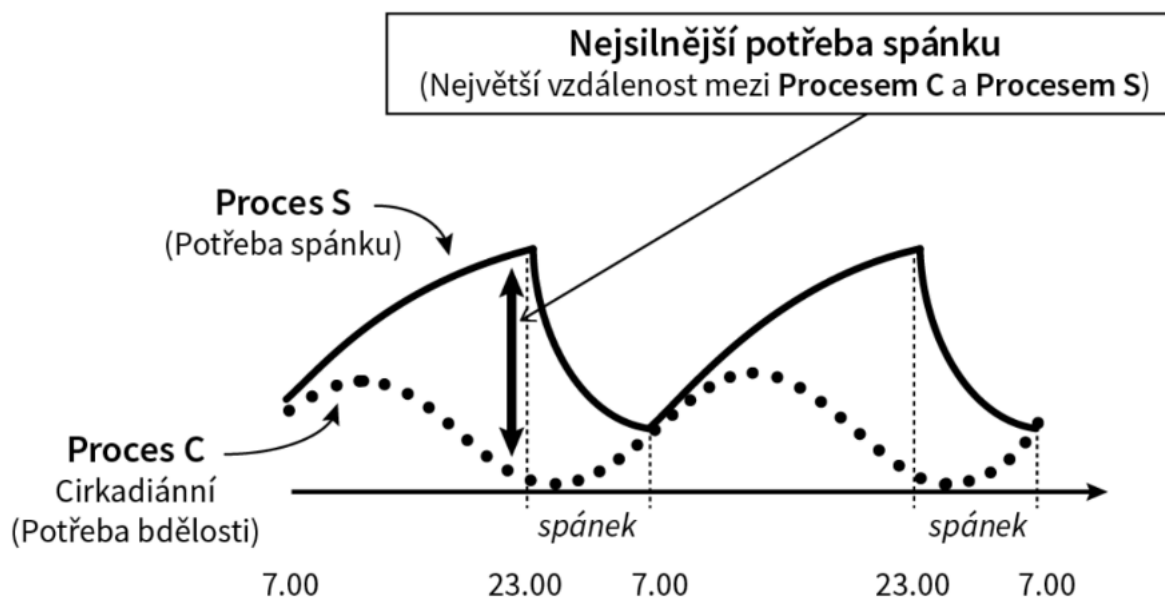
★ Spánek

Spolupracují spolu navzájem adenosinový signál ke spánku a cirkadiánní rytmus suprachiasmatického jádra?

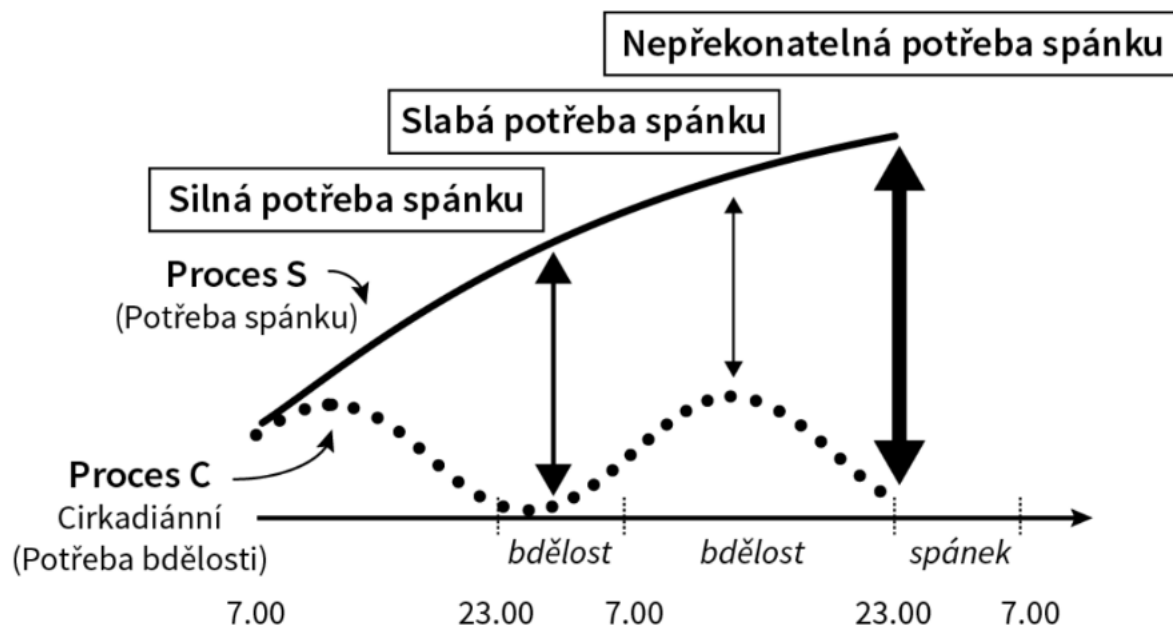
★ Spánek

Spolupracují spolu navzájem adenosinový signál ke spánku a cirkadiánní rytmus suprachiasmatického jádra?

★ Spánek

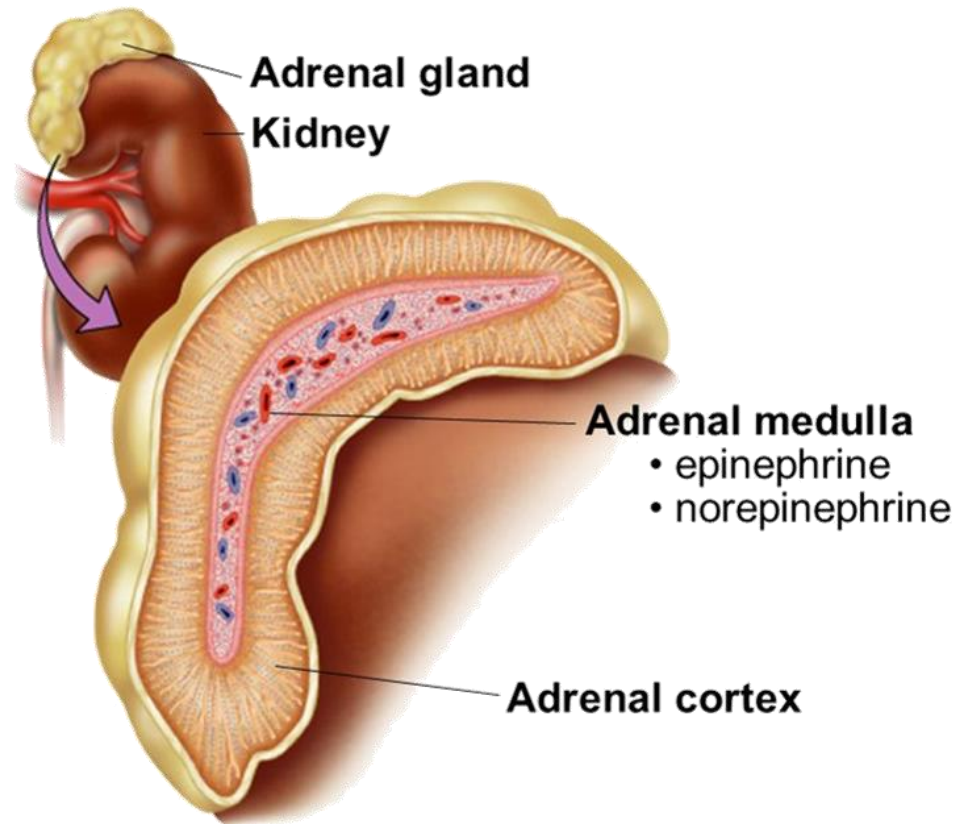
Spolupracují spolu navzájem adenosinový signál ke spánku a cirkadiánní rytmus suprachiasmatického jádra?

B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

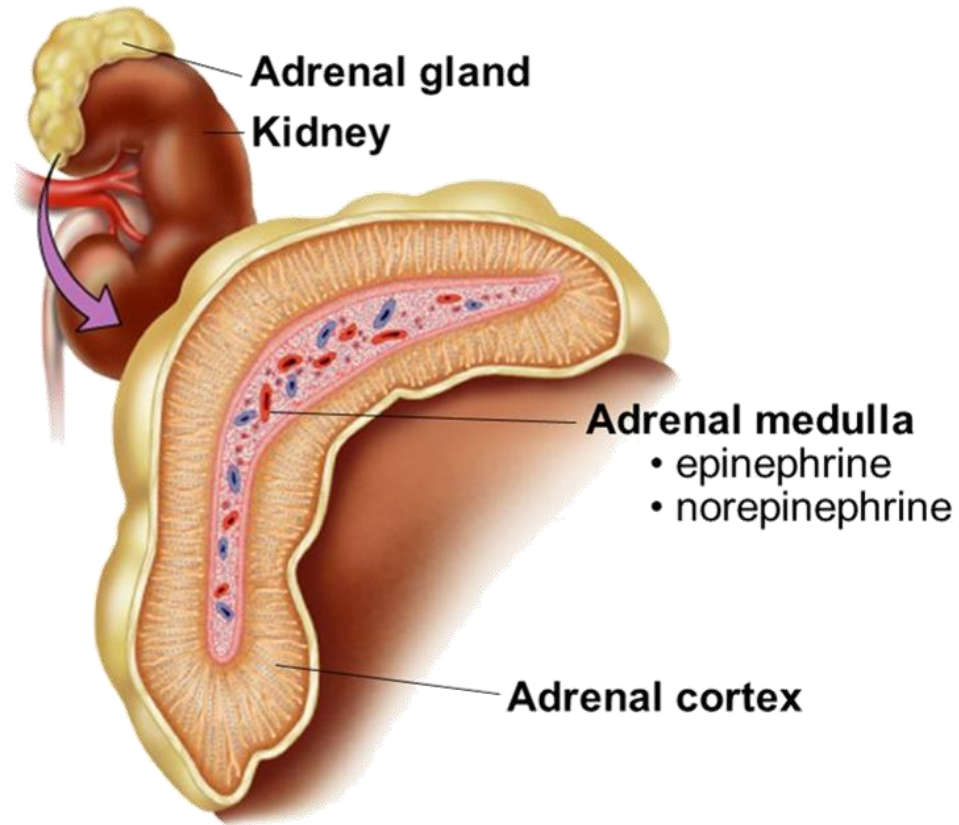
1. kůra nadledvin (cortex g. s.) – mezodermální původ
2. dřeň nadledvin (medulla g. s.) – ektodermální původ

B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

1. kůra nadledvin (cortex g. s.) – kortikoidy (steroidy)

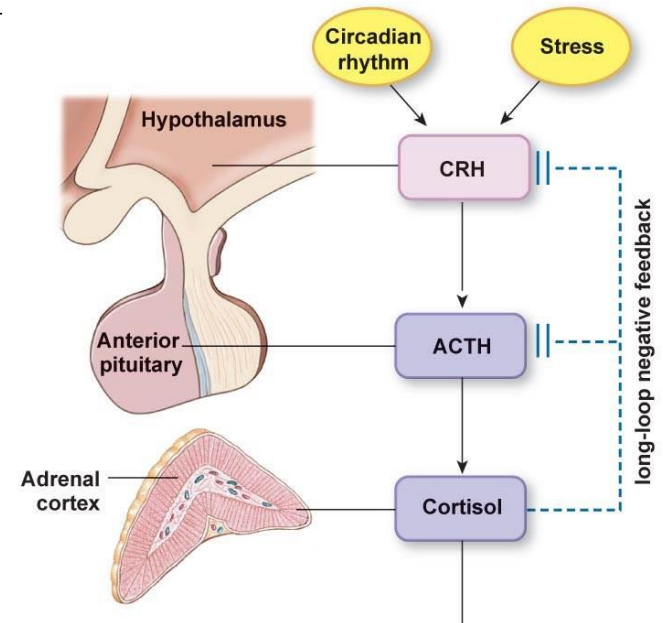
- glukokortikoidy
  - kortizol
- mineralokortikoidy
  - aldosteron

B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

➤ kortizol

- účastní se stresových reakcí = „hormon stresu“
  - mobilizace těla v ohrožení → poplachová reakce → adrenalin;
  - dlouhodobý stres → adaptace → kortizol
- zajišťuje při stresové zátěži dostatek glukózy pro mozek
- působí katabolicky a antianabolicky
- zvyšuje koncentraci glu v krvi
- sekreci reguluje ACTH
- pulzová sekrece během dne
  - ↳ 4-10 am → 75% denního výdeje

| B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

➤ kortizol

- ↓ hladiny → **Addisonova nemoc**
  - autoimunitní destrukce - zpočátku snížená tolerance stresu
  - symptomy: slabost, hypertenze, nauzea, průjem, zvracení, hypoglykemie, bolesti břicha, ztráta váhy
- ↑ hladiny → **Cushingův syndrom**
  - centrální obezita, měsíčkovitý obličej, silný krk, tenké končetiny, svalová atrofie a slabost
  - strie, zpomalené hojení ran
  - T2DM - inzulinová rezistence, hyperinzulinémie
  - hirsutizmus, poruchy menstruace, neplodnost

| B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

➤ aldosteron

- hlavní regulátor natriémie, kalémie a objemu ECT
- ve sběrných kanálcích ledviny zvyšuje zpětné vstřebávání Na^+ (a zároveň vylučování K^+)
- spolu s Na^+ se vstřebává voda!
- udržuje stálé množství tekutin v organismu

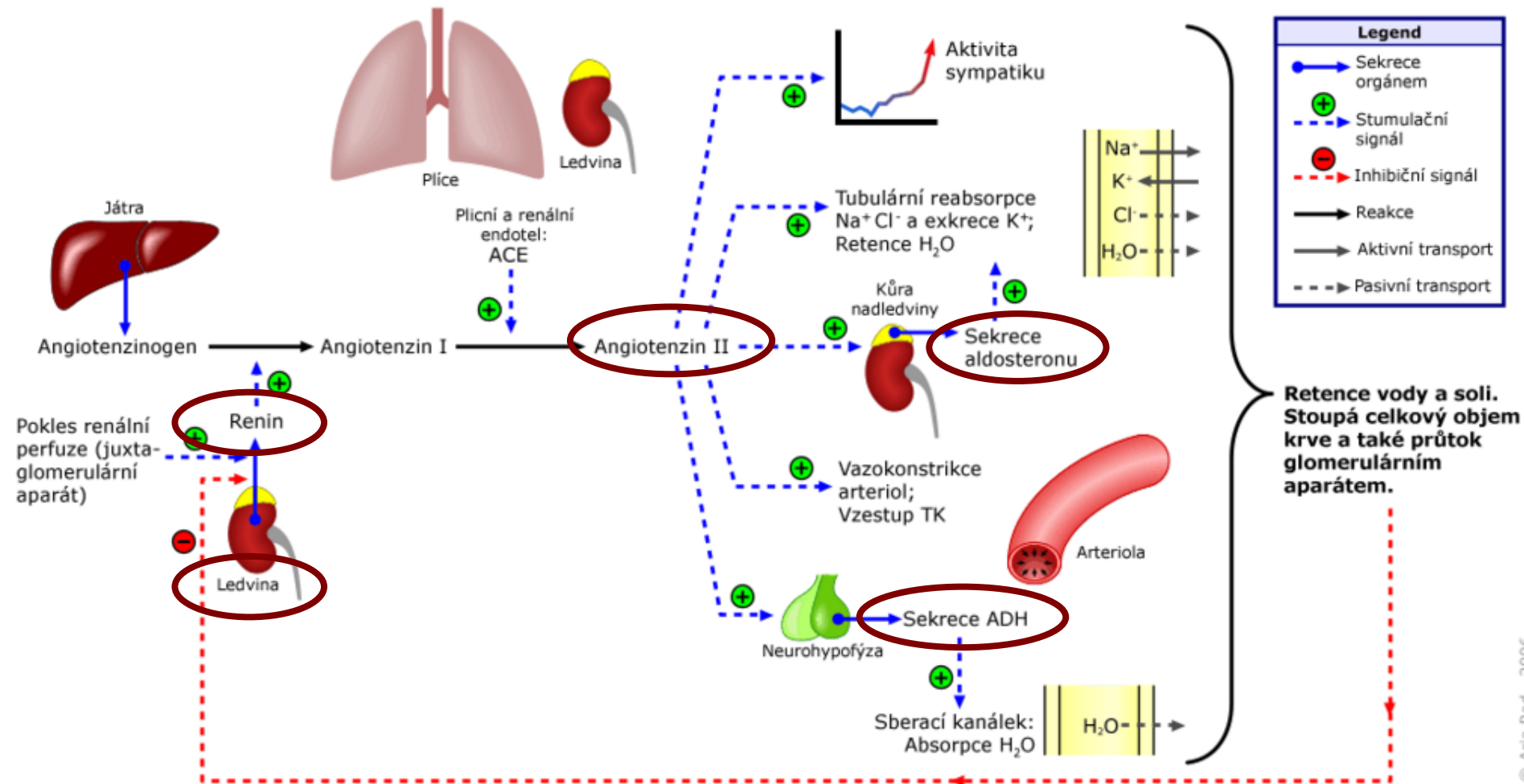
* renin-angiotenzin-aldosteron systém (RAAS)

- snížený průtok krve ledvinou → juxtaglomerulární buňky vyplaví renin → angiotenzinogen → angiotenzin I → angiotenzin II → aldosteron + ADH

B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

System renin-angiotenzin-aldosteron

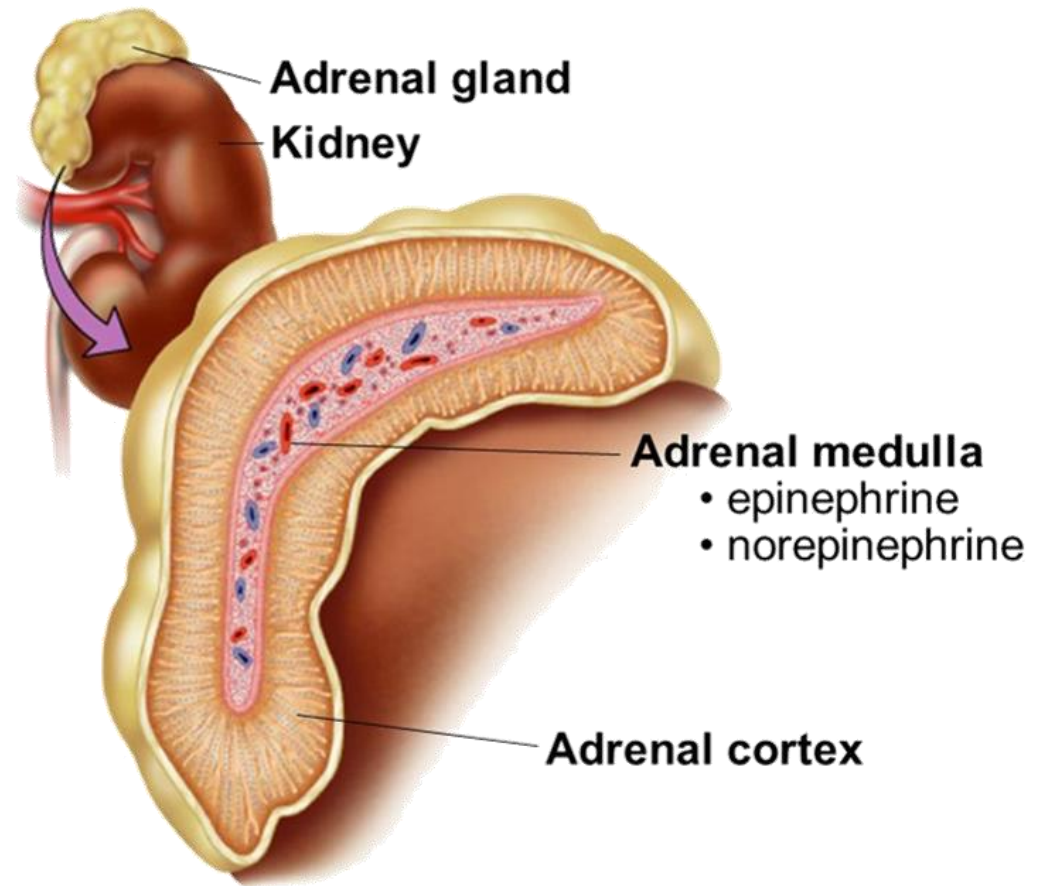

| B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

2. dřeň nadledvin (medulla g. s.) – katecholaminy

➤ adrenalin

➤ noradrenalin

| B) Nadledviny (glandulae suprarenalis)

➤ **adrenalin** = epinefrin

- uplatňuje se při stresu
- ↑ srdeční činnost, ↑ průtok krve do svalů a srdce
- ↑ štěpení glykogenu a tuku (zdroj E)

➤ **noradrenalin** = norepinefrin

- podobný adrenalinu,
- ↑ KT, svalovou kontrakci, srdeční frekvence

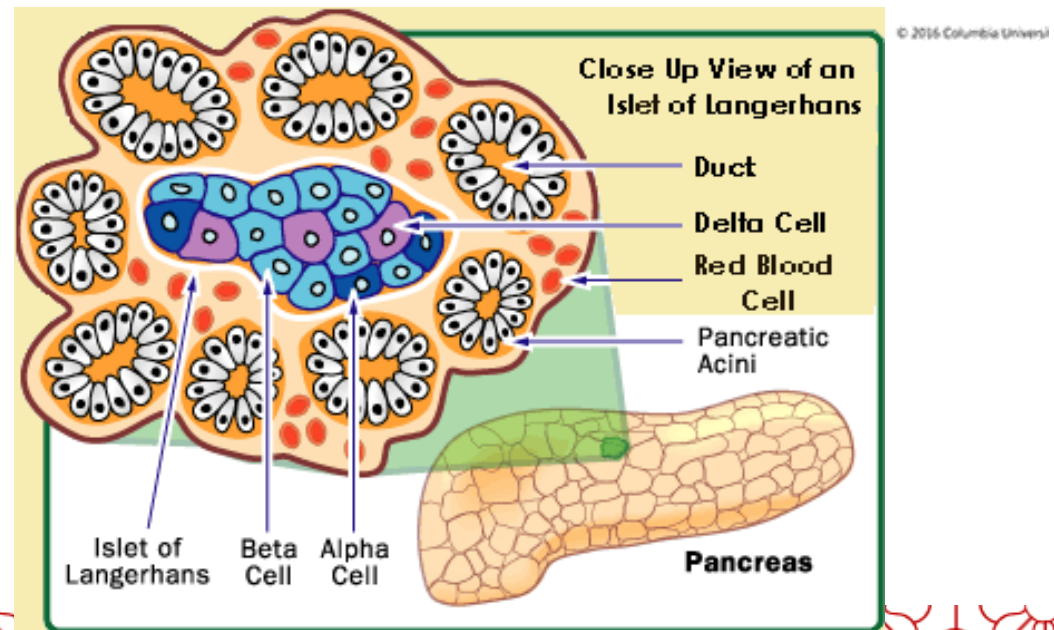
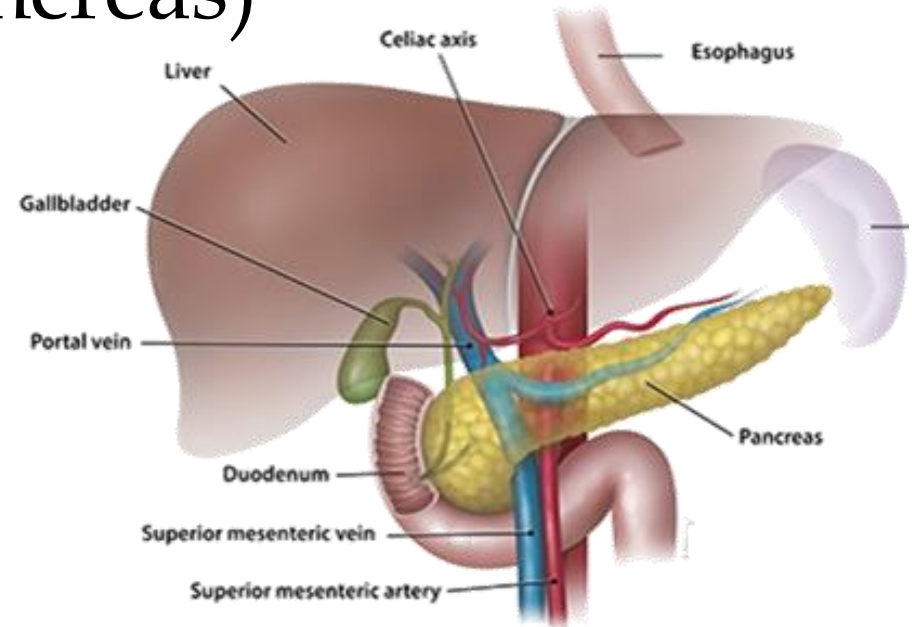
• regulace: hypotalamus → sympatikus → dřeň nadledvin

★ porovnej: hypotalamus → ACTH → kůra nadledvin

C) Slinivka břišní (pancreas)

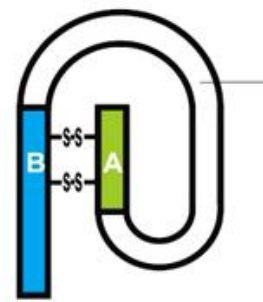
- vychlípenina trávicí trubice
- endokrinní + exokrinní část
- Langerhansovy ostrůvky
- B-buňky = β buňky
  - **inzulín**
- A-buňky = α buňky
  - **glukagon**

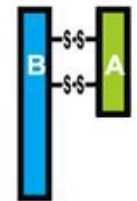
C) Slinivka břišní (pancreas)

➤ **inzulín** produkován β buňkami

- ↓ glykémii, ↑ glykolýzu
- ↑ glykogensyntézu, ↑ proteosyntézu, ↑ lipogenezi
- ↓ glukoneogenezi
- tvořen α - a β - řetězcem (disulfidové můstky)
  - ↳ vzniká z pro-inzulinu (C-peptid)
- sekrece spouštěná glukózou
- působí v tzv inzulin dependentních tkáních
  - ↳ kosterní sval, myokard a tuková tkáň
- otevírá GLUT4 transportéry pro glukózu

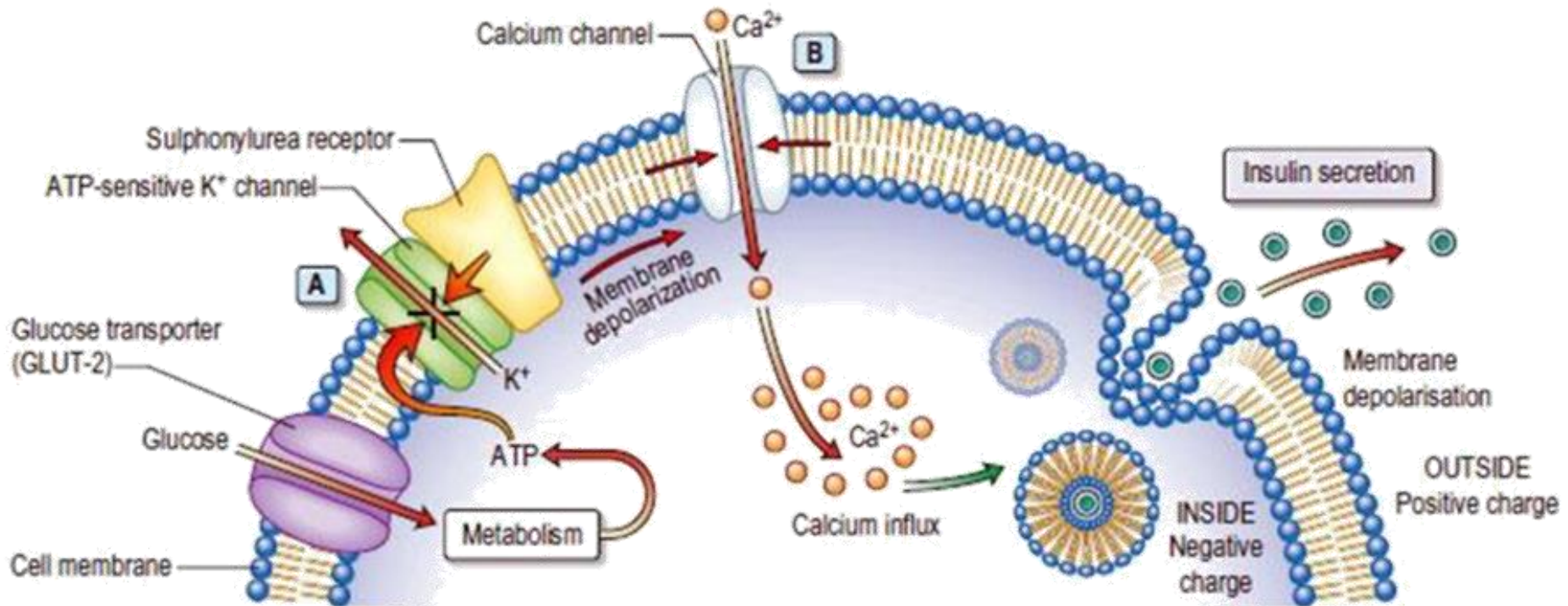

PROINSULIN

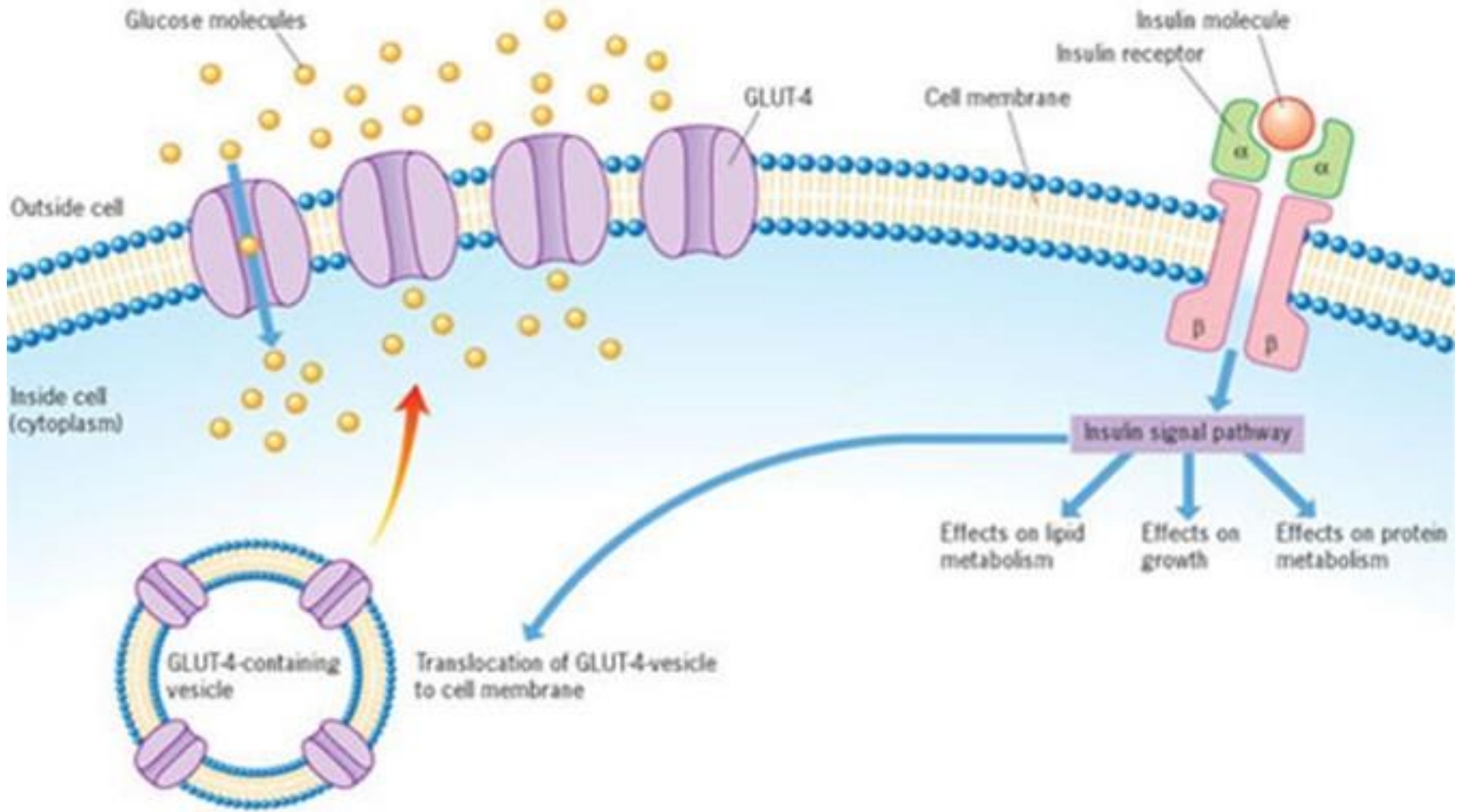
INSULIN

C) Slinivka břišní (pancreas)

C) Slinivka břišní (pancreas)

| C) Slinivka břišní (pancreas)

➤ **glukagon** produkován α buňkami

- antagonist inzulínu
- sekretován při poklesu glykemie
- $\uparrow$ glykémii, $\uparrow$ glykogenolýzu, $\uparrow$ glukoneogenezi
- $\uparrow$ vstup AMK do jater pro glukoneogenezi
- $\uparrow$ lipolýzu

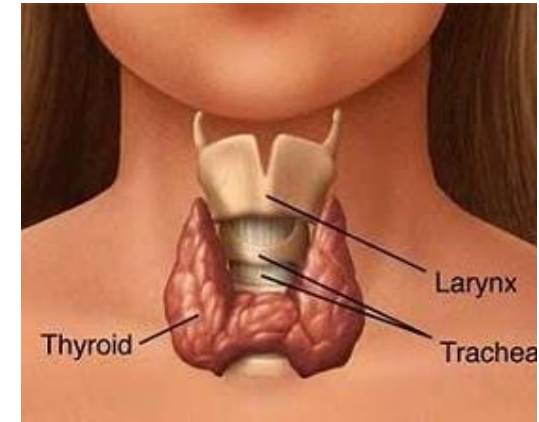
C) Slinivka břišní (pancreas)

- ↓ hladiny inzulínu → **cukrovka = diabetes mellitus (DM)**
  - hyperglykemie (HG) v důsledku absolutního či relativního deficitu inzulínu
    - ↳ absolutní nedostatek = porucha sekrece inzulínu → **T1DM**
    - ↳ relativní nedostatek = porucha účinku v cílových tkáních (inzulinová rezistence) → **T2DM**
  - chronická HG → poškození až selhání řady orgánů
  - diagnostika - měření glykemie v žilní plazmě

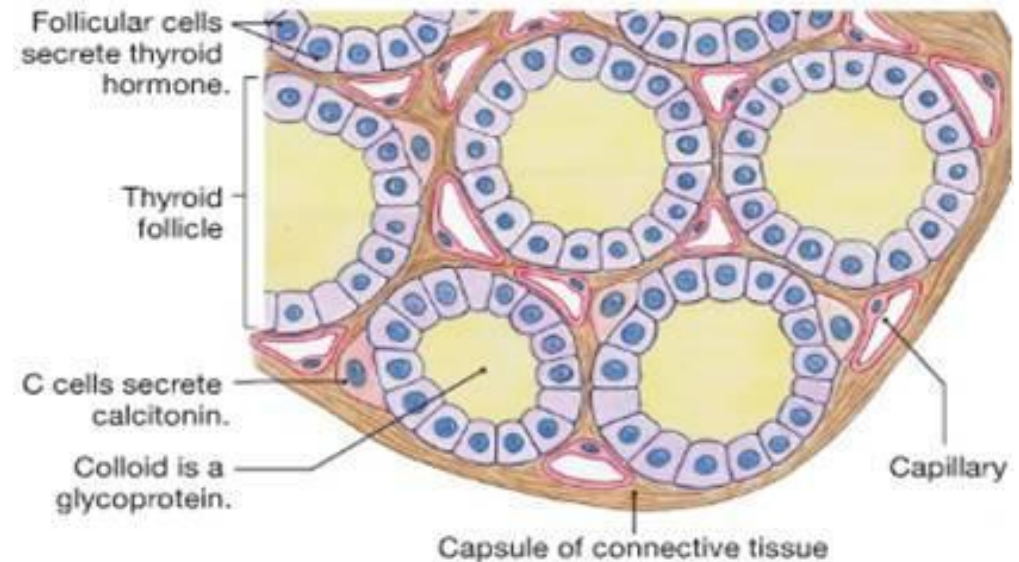
	norma	prediabetes	diabetes
lačná glykemie	3,5–5,5 mmol/l	5,6–6,9 mmol/l	≥ 7,0 mmol/l
2hod oGTT	≤ 7,7 mmol/l	7,8–11,0 mmol/l	≥ 11,1 mmol/l

D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

- ze stěn hltanu – endodermální původ
- uložena před štítnou chrupavkou
- tvořena **folikuly** = buňky + koloid

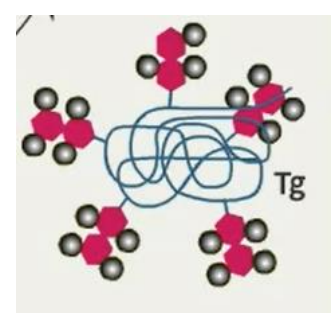
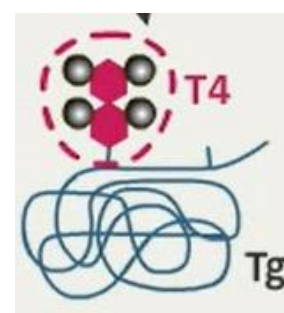
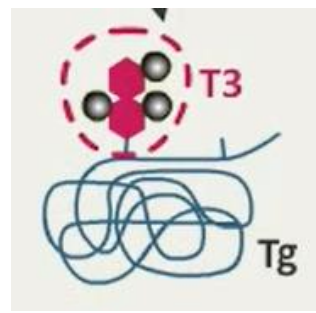
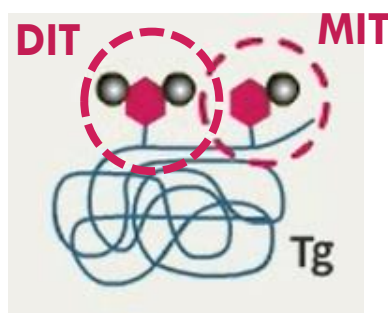
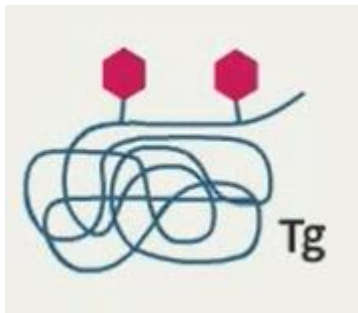
- folikulární buňky
  - **tyroxin (T4)**
  - **trijodtyronin (T3)**
- parafolikulární buňky
  - **kalcitonin**

D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

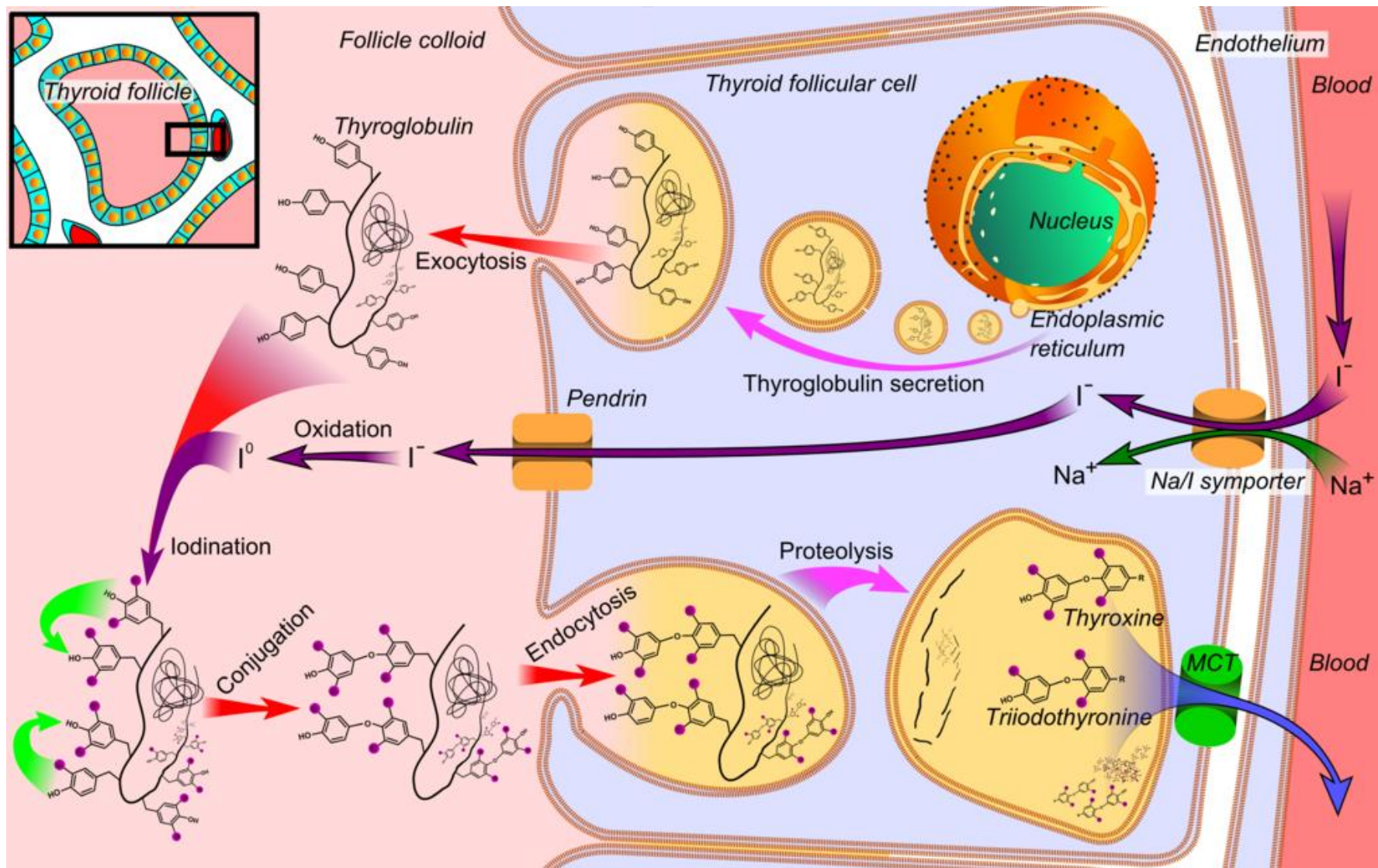
Syntéza a sekrece hormonů štítné žlázy:

- 3, 5, 3'-**trijodtyronin** (T3)
- 3, 5, 3', 5'-**tetraiodtyronin** = tyroxin (T4)
- prekurzorem je **tyreoglobulin** – protein s množstvím tyrozínových zbytků, které mohou být iodované
- **jodid** (dieta) → folik. buňky → koloid → přeměna na jod
- jodidace tyrosinů na thyroglobulinu → mono- (MIT) a di-jodtyrosinů (DIT) + syntéza a vyštěpení T3 a T4

D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

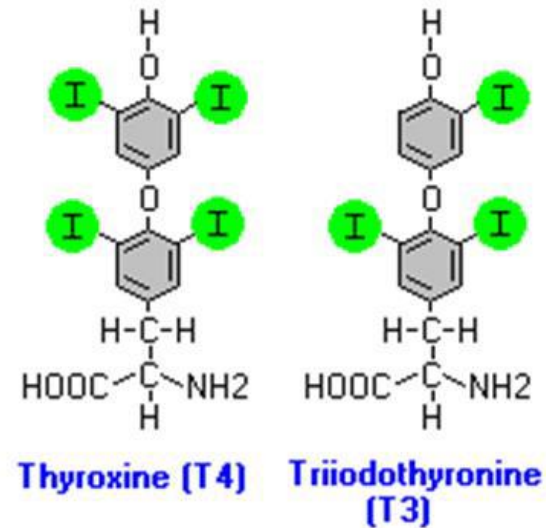
D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

➤ tyroxin = tetrajodtyronin = T4

- prohormon, v krvi převažuje (20x víc)
- aktivuje se až ve tkáních

➤ trijodtyronin = T3

- aktivní hormon
- sekreci (obou) ovlivňuje thyreotropin TSH
- vliv na energetický metabolismus = ↑ produkci tepla
- metabolismus tuků, sacharidů i proteinů
- ovlivňuje růst
- zásadní efekt na terminální stadium diferenciacie mozku

| D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

➤ **kalcitonin**

- antagonist parathormonu (hormon příštítných tělísek)
- oběh: ↓ hladinu Ca⁺ a P v krvi (přesouvá ho do kosti)
- kost: zadržuje Ca⁺ a P, inhibice osteoklastů
- ledvina: ↓ zpětnou resorpci Ca⁺ a P = ↑ vylučování

| D) Štítná žláza (glandula thyreoidea)

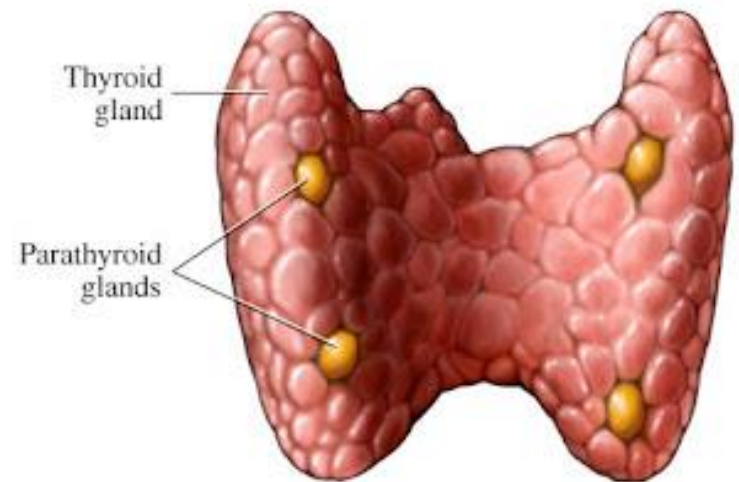
- **struma** = abnormální zvětšení štítné žlázy
- ↓ hladiny T3/T4 → **hypotyreóza**
  - hypotyreóza u plodu / kojenců → **kretenismus**
    - ↳ narušený vývoj CNS - mentální retardace
    - ↳ porušený vývoj kostí - poruchy růstu
    - ↳ hluchota, svalová ztuhlost, problémy s motorikou
- ↑ hladiny T3/T4 → **hypertyreóza**
  - **Gravesova-Basedowova nemoc**
    - ↳ autoimunitní onemocnění

E) Příštítná tělíska

➤ parathormon

- antagonistka kalcitoninu
- oběh: ↑ hladinu Ca^{+} v krvi
- ledvina: ↓ vylučování Ca^{+}
- kost: aktivuje osteoklasty (odbourávání kostí)
- střevo: ↑ vstřebávání Ca^{+}

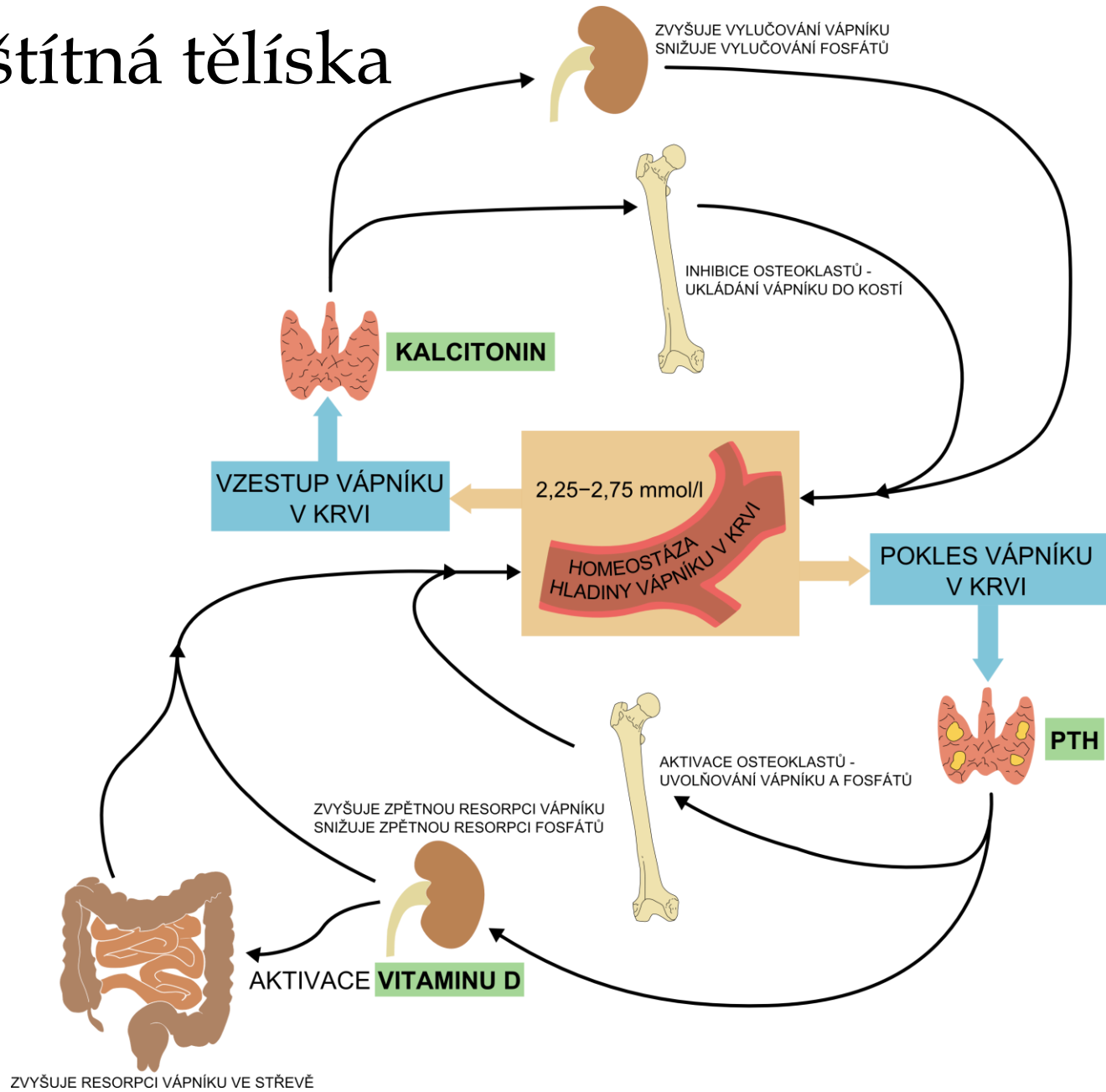
E) Příštítná tělíska

☆ Kalciofosfátový metabolismus

- regulován parathormonem, vit. D a kalcitoninem

	Vitamin D	Parathormon	Kalcitonin
ledviny	↑ reabsorpci Ca^{2+} a fosfátů	↑ resorpci Ca^{2+} a exkreci fosfátů, stimuluje produkci kalcitriolu	↑ vylučování Ca^{2+} , ↑ vylučování fosfátů
kost	mineralizace kostí; vysoké hladiny naopak odvádějí	resorpce kostí (aktivace osteoklastů), kalcemie a fosfatemie stoupá	inhibice osteoklastů, ukládání Ca^{2+} do kostí
střevo	stimuluje resorpci Ca^{2+} a fosfátů	stimuluje produkci kalcitriolu → stimuluje resorpci Ca^{2+} a fosfátů	–

E) Příštítná tělíska

E) Příštítná tělíska

Poruchy kalciofosfátového metabolismu

- abnormální hladiny vápníku a/nebo fosforu - zahrnují poruchy vstřebávání, transportu, skladování a utilizace těchto minerálů
- **hyperparathyreóza** - hyperkalcémie ($> 2,6$ mmol/l)
  - $\uparrow$ vyplavování Ca z kostí = řídnutí kostí
  - polyurie, polydipsie, svalová slabost, únava
  - poruchy paměti, deprese, poruchy vědomí, halucinace, kóma, hypertenze, tachykardie...
- **hypoparathyreóza** - hypokalcémie ($< 2,0$ mmol/l)
  - zvýšená nervovo-svalová dráždivost $\rightarrow$ křeče, tetanie
  - poruchy růstu vlasů a nehtů, katarakta ...

E) Příštítná tělíska

Poruchy kalciofosfátového metabolismu

☆ Křivice = rachitida

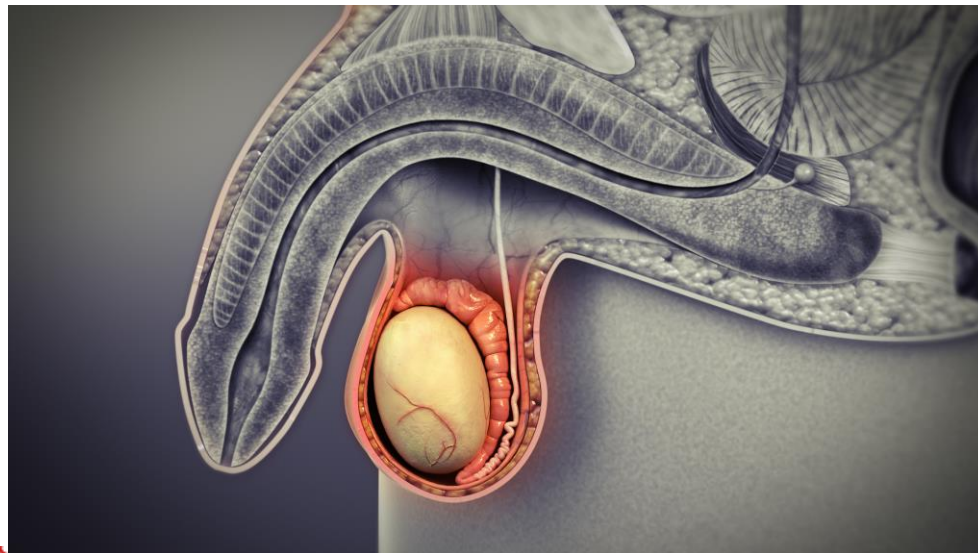
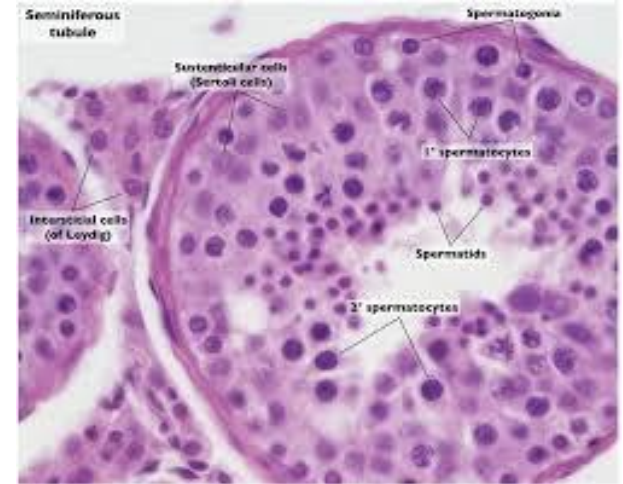
- rachitida z nedostatku vitaminu D (děti) (**osteomalacie** u dospělých)
- vzniká při nedostatku vitaminu D a/nebo kalcia
- vitamin D ↓, Ca^{2+} při dolní hranici, poté snížený, parathormon ↑
- léčba: suplementace vitaminem D

F) Varlata (testes)

- Leydigovy buňky
- androgeny
- **testosteron**

- řídí vznik a vývoj primárních a
- sekundárných pohlavních znaků

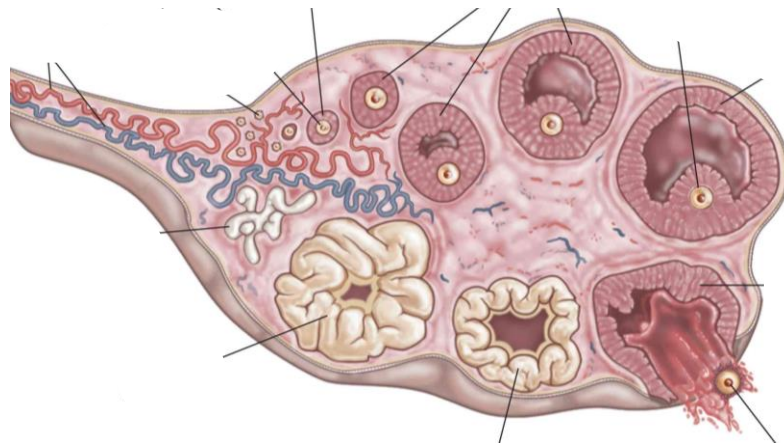
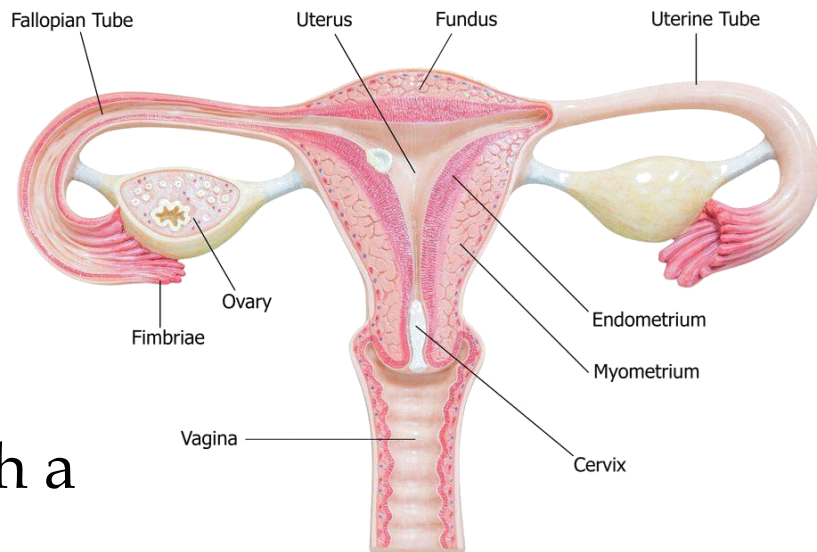

G) Vaječníky (ovaria)

➤ **progesteron**

➤ **estrogeny** (estradiol)

- řídí vznik a vývoj primárních a
- sekundárných pohlavních znaků
- připravují tělo ženy na oplození a těhotenství
- sekrece řízená folitropinem a luteotropinem
- hormony produkují taky
  - Graafův folikul (estrogen)
  - žluté tělísko (progesteron)

Poruchy produkce/ účinků hormonů

- diabetes insipidus
- Addisonova nemoc
- Cushingův syndrom
- diabetes mellitus
- struma
- hypothyreóza (kretenismus)
- hypertyreóza (Gravesova-Basedowova nemoc)
- řídnutí kostí

